

Az „eleddig észrevétlenül maradt tények” és a „szembeötlő apróságok”

A kastély, a falu és az erdő – a lokalitás képei
Belső-Somogyban című kiállítás

„ – [...] az ön hálósobájának ablaka jobb kézre esik.
– De hát honnét az ördögből...!
– Kedves barátom, túlságosan is jól ismerem önt. Tudom, hogy az életében milyen katonás rend és precizitás uralkodik. Minden reggel megborotválkozik, és ebben az évszakban napfénynél szokott borotválkozni; de mivel arcának bal oldalán nem borotválkozott meg olyan tökéletesen, mint a jobb felén, kézenfekvőnek tűnik az a feltetelezés, hogy borotválkozás közben arcának jobb oldala erősebb megvilágítás alá esik, mint a bal. El sem tudnám képzelni, hogy egy olyan ember, mint ön, egyenletes megvilágítás mellett elégedett lenne borotválkozásának illetően eredményével. De ne törődjön vele, csak a *megfigyelés* és a *következtetés* triviális példaként hoztam fel a dolgot. Ebben rejlik *módszerem lényege*, és épp ezért tartom lehetségesnek, hogy a nyomozás során *eleddig észrevétlenül maradt tények* is előkerülhetnek. Máris találkoztam egy-két olyan *szembeötlő aprósággal*, melyeken érdemes elgondolkodni.
– Nevezetesen?”
(Doyle 2002:113–114; kiemelés – F. Zs.)

A fenti részlet Sherlock Holmes és James Watson párbeszéde Sir Arthur Conan Doyle egyik zseniális novellájából, amelyben az angol úriemberek egy nyugat-angliai gyilkossági ügy szálait bogozzák. Holmes nemcsak az alapos megfigyelésen alapuló következtetést illusztrálja a borotválkozás példájával hű barátjának, Watsonnak, hanem elsősorban a saját módszerének a hivatalos szervek nyomozati eljárásaitól való különbözőségére hívja fel a figyelmet.

Talán nem véletlen, hogy *A kastély, a falu és az erdő* című kiállítás¹ kapcsán pont ebbe a novellába botlottam, illetve hogy a novella olvasása közben eszembe jutott, hogy ez akár segíthet is abban, hogy bemutassam, melyek azok a pontok, ahol véleményem szerint alapvető különbségek mutatkoznak egy „szokványos” helytörténeti kiállítás és a somogyfajsi terepmunka anyagát bemutató kiállítás között. Az alábbiakban erről a kiállításról és a kapcsolódó kiadványokról lesz szó, de előtte még szeretnék egy kicsit visszatérni Sherlock Holmes nyomozási módszeréhez.

A nyomozás és a kutatás

Az éles szemű Holmes több alkalommal fejt ki Watsonnak, hogy a nyomozás során általában az apró részletek alapos megfigyelése a legfontosabb: egy letaposott cipősarok, egy fennragadt tollpihe, a cylinder peremén megülő porréteg, egy otffelejtt szivarvég, a levélpapír vízjegye és a tinta illata – ezek mind beszédes jelek, amelyek kis történeteket *húznak* magukkal. Ha erre lehetőség nyílik, akkor ezeket a részleteket nagyítólencsével is érdemes megvizsgálni, hiszen nincs olyan nézőpont, amelyet ne lehetne tovább tágítani. De legalább ekkora figyelemmel kell végighallgatni az emberek beszámolóit és történeteit, még akkor is, ha sokszor fölöslegesnek tűnő részletekkel tarkított, hiszen szinte minden esetben sokkal többről van szó, mint azt első hallgatásra gondolnánk. A precízen összeszedett apró részletek és a minél teljesebb elbeszélések adják a nyomozó helyes következtetéseinek alapját, és vezetnek a legbonyolultabb ügy esetében is a helyes megoldáshoz. Így nem *egy történet* köré, hanem egymás mellett levő *történetek halmazába* rendeződnek az események.

Ugyanez történhet egy empirikus terepkutatás során is, ha a figyelem nemcsak egy nagy narratívára, hanem sok kicsi történet egymásmellettségére, egymásutániségára, egymásra rétegződésére helyezi a hangsúlyt: így válik indokolttá a *helytörténet* fogalom helyett a *hely-történet(ek)* (Szijártó 2003²) terminus alkalmazása is. De ez az adott esetben már nemcsak terminológiai, hanem szemléletbeli és ezzel együtt módszertani megközelítéssé is vált. A kérdés tehát az, hogy néhány kiválasztott földrajzi pont (egy kastély, egy falu, egy erdő) és a hozzájuk kapcsolódó történetek halmaza hogyan képes egy földrajzi teret társadalmi szempontból megragadni, érdekessé, figyelemre méltóvá tenni, egy láthatatlannak gondolt *teret* kiemelni az észrevétlenségéből, és látható *helyé*é változtatni. A pécsi Kommunikációs Tanszék belső-somogyi terepkutatással és az empirikus anyag (álló-, mozgóképek és szövegek: egy kiállítás, katalógus, CD, tervezett elemző írások) bemutatásával többek között ennek a feladatnak próbált eleget tenni.

A tér, a hely és a kiállítás

A galériában az alkotók három kisebb termen keresztül képek, szövegek, tárgyak és hangok segítségével mesélnek el néhány történetet helyekről és egy kutatásról. A kiállításon elsősorban (álló- és mozgó-) képek, szövegek és „tereptárgyak” veszik *körül* a látogatót, de hallhatunk *elhozott* hangokat, járhatunk az erdő hangulatát idéző *behozott* avarban (a „szerencséseket” még valódi darázscsípés is érheti), és érezhetjük a nedves avarból és a galéria falaiból áradó „erdőszagot”. De ezek a hatások nem egyszerre érnek minket, hanem kíváncsiságunk sodor(hat) bele fokozatosan a tereknek és a történeteknek ebbe a rétegzett világába. Ezt a lemerülést a galéria kedvező adottsága is erősíti, hiszen három kisebb teremről van szó, három különböző mélységben, így a felszín és a mélyebb rétegek közötti különbség *valóságosan* is megtapasztalható.

A címben szereplő három *hely* (a kastély, a falu és az erdő) a kiállítás három szintjét, egyben a történetek, a szereplők és a tárgyak három sűrűsödési pontját is jelenti. Az első terem, a *falu* ugyan a pécsi utcához képest *lent* van, mégis a kiállítás (és a galéria) legfelső szintje, továbbá egy adott hely (Somogyfajsz) terepként való megismerésének

is felületi, felszíni rétege. Amikor egy idegen becsöppen egy addig ismeretlen faluba, egy falunapra, egy focimeccsre, a falu nappali és nyilvános tereire, ahol megjelennek a mai kor szereplői, mackónadrágban, edzőcipőben, sortban, sildes sapkában és biciklivel: csak lazán, mint otthon. Amikor még a kutató(k) és az adatközlők is csak lődörögnek, méregetik egymást, ismerkednek, esetleg egy kicsit zavarban is vannak, ami egy ilyen helyzetben egyáltalán nem elképzelhetetlen. Készülhet néhány kép a falu nevezetességeiről, az ott lakókról, és elkezdődhetnek beszélgetések a faluról, a máról, majd az emlékekről és a múlttól. Az első terem ezekből a helyekből és helyzetekből mutat be néhányat, azt a teret, ahol aztán a későbbiekben időben és térben mozoghatunk, és azok közül a szereplők közül, akik a kutatás előrehaladtával elkezdik mesélni a falu, a környék és saját életük történeteit.

Az első teremből egy sötét, szűk, ottani hangokkal berendezett átjárón keresztül mehetünk tovább le, a következő terembe, a kastélyba. A falu geográfiájában a kastély a

faluközpontjában, de a falu felett helyezkedik el.³ A valóságos földrajzi/térbeli viszonyokat így a kiállítás elrendezése felülírja, de a kastélyterem faluteremhez képesti mélyebb helyzetét (a galéria adottságain túl) az időben vissza- és történetek mélye felé való haladás indokolja. A kastélyteremben elsősorban a múlt és a kastély, a kastélyhasználat múltja jelenik meg, egykori családi fotókon és a termelészövetkezeti időszakot megidéző képeken. Az államosításig a Kund család birtokában levő kastély hétköznapijaiba tekinthetünk be, az 1930–1940-es évek időszakából, a kertbe, a teraszra, a szalonba: azokra a helyekre, ahol a családtagok jöttek-mentek, éltek mindennapjaikat, napoztak, beszélgettek, vadászni indultak, vagy kilovagoltak. A képek az uradalom életét mutatják be, ami a falu többi

Fallon-Kund Alfréd, ifj. Fallon-Kund Béla és Bunkó kutya a somogyfajsi kastély udvarában az 1930-as években.

A somogyfajsi focicsapat. Sárvári Zita felvétele, 2002. június

A somogyfajsi kastélyban az 1980-as években működött zoknigár.

pét tovább erősíti az az 1968-ban forgatott német film (Maximilian Schell: *Az első szerelem*), amely egy 19. századi orosz regény alapján készült, és amelyben a somogyfajsi lakosok statisztaként szerepeltek. Egy kastély, amelynek a falu lakói valóságos életükben és a filmvászonon is csak statisztái lehettek. A terem végében, egy filmszalagból készült függönnyel leválasztott boltív mögött egy kis mozi található, amely egyrészt a kastély egykori funkcióját hangsúlyozza, másrészt a kastély, a falu és az erdő lakóiról és történeteiről készült mozgófilmek bemutatásának is keretet kínál.⁴

Végül a harmadik, legmélyebb és egyben legsűrűbb terem, az erdő, a tragikus sorsok és történetek helyszíne, az átmenetiség és a titokzatosság tere, a valóságos és misztikus történetek keverékével. Itt a legtöbb a beemelt tereptárgy: nedves őszi avar (megbúvó darázs), ágak és rönkök, emberszerű képződmények⁵ és egy, a fantáziának is teret engedő műalkotás: a kis tér közepén egy öreg fa textilinstallációja. A természeti környezetet is megidéző keretben viszont újra a történeteké a főszerep. A jelen és a múlt, az élet és a halál egyszerre van jelen ebben a térben és ezen a helyen. Az erdő mint egy idős asszonynak, Teri néninek, a Somogyfajstól három kilométerre fekvő Kakpuszta utolsó lakójának élettere és Kund Béla, somogyfajsi földbirtokos 1894-es titokzatos meggyilkolásának helyszíne. Egy történet a jelenből és egy történet

A kastély, a falu és az erdő című kiállítás 2. kiállítóterme: *Az erdő*. Sárvári Zita felvétele, 2002. november

a múltból, történetek a helyhez való ragaszkodásról és kötődésről, szomorú, megrázó és egyben tiszteletet ébresztő, *sűrű* történetek.

A kiállított képeken és a bemutatott filmen⁶ Teri néni (Kakpuszta jelenlegi egyetlen) és Irénke néni (Kakpuszta egykori lakója) nyári találkozásának epizódjai jelennek meg, a háttérben az elnéptelenedett falu fűvel benőtt romos házaival. Nők, akiknek magányos jelenléte ebben a lassan az erdő részévé váló faluban szokatlan és egyben döbbenetes, a makacsság, a kitartás példája. Az ottlét viszont az idős asszony és az elnéptelenedő falu számára is a túlélés egyetlen lehetősége. Kakpuszta, az „amazonok, magányos remete-matrónák” (Szijártó 2002:7) által védett és otthonossá tett hely, a „már nem falu”, „még nem erdő” határvidéke, a hozzá tartozó bizonytalansággal és titokzatossággal.

Ezt a sűrűséget és rejtelmességet szövi tovább Kund Béla meggyilkolásának *összerakott* története is. A bárót, akinek a nevéhez már életében is egzotikus és misztikus részletekben gazdag történetek kötődtek (indiai vadászat, egzotikus vadásztroféák, nálunk ismeretlen, misztikusnak tűnő elejtett vadak sora és „egy fiatal, eleven tigris”⁷), az erdőben érte a halál, vélhetően orvvadászok végeztek vele. Az erőszakos haláleset következtében viszont nemcsak Kund Béla alakja válik még titokzatosabbá, hanem maga az erdő is a „nyomasztó titkok, sűrű rejtélyek birodalma” (Szijártó 2002:5) lesz, és ez hozzájárult az erdőterem rengeteggé válásához is. A báró figuráját képekkel, az eseményeket pedig korabeli újságcikkek segítségével elevenítik meg az alkotók ebben a képzeletbeli erdőben, és talán túlzás nélkül mondható, hogy itt érezhető leginkább a foucault-i értelemben használt *archeológiai módszerű* bemutatás. A módszer lényege, hogy egy történet *újrírásakor* nagyobb hangsúlyt kap az eseményt körbevevő dokumentumok egymás mellé helyezése és közszemlére tétele, mint például a statisztikákat vagy a nagy ívű társadalomtudományos konstrukciókat felvonultató értelmezés.⁸ Ez a módszer – adott esetben – lehetővé teszi, hogy a gyilkossági történet fokozatosan épüljön fel, mint az egykori nyomozás „nyomolvasás” eljárása során. Ez a megközelítés nagyon meghatározóvá és nyilvánvalóvá válik a kiállításnak ebben a legelső termében, ahol nem az *eredetiség* hangsúlyozása, nem az esetleges *ellentmondások* feloldása, nem az egyes tények *összehasonlíthatóvá* tétele és még csak nem is a *változás* és az *átalakulás* bemutatása kapja a fő hangsúlyt (vö. Foucault 2001:179–226), hanem az „egymásra rétegződött esemény-avar” (Szijártó 2002:5) rétegeinek és történeteinek feltárhatósága, *láthatóvá* tétele.

Ilonka néni és Teri néni találkozósa Kakpusztán. Sárvári Zita felvétele, 2002. augusztus

A katalógus és a CD

A kiállításához szöveges katalógus, továbbá a kiállítás és az empirikus adatok egészét dokumentáló CD is készült. A két mű tulajdonképpen együtt tölti be a kiállítás bemutatásának és teljes dokumentálásának funkcióját.

A katalógus (Szijártó 2002) a kommunikációs tanszék Janus folyóiratának képes-szöveges füzeté.⁹ Műfaját tekintve esszé, nyelvezete erősen metaforikus, hangulatok, benyomások, érzések és személyes tapasztalatok felhasználásával járja körül az érintett földrajzi és tematikus területeket. A szöveg olvasásakor fordított irányból (erdő-kastély-falu) közelíthetjük meg a kiállítás termeiben is *kijelölt* helyeket (falu-kastély-erdő). A szerző kevésbé az egyének történetei, mint inkább a „lokális” fogalma felől járja körül a témákat, elsősorban viszonyrendszereket mutat be, és a kiállítás történeteire ad egy tágabb idő-tér kontextust. És így tulajdonképpen a fordított megközelítés is érthetővé válik, hiszen a fekete-fehér képekkel illusztrált katalógus végén pontosan abba a térbe és időbe (itt és most) érünk, amely a falu, a kutatás és a kiállítás szempontjából is a *láthatóvá válás* pillanata.

A kutatáshoz kapcsolódó dokumentumok összességét és a kiállításról készült fotók egy részét mutatja be a kiállítással azonos című CD,¹⁰ amely a teremszövegeken túl a katalógus teljes kép- és szöveganyagát is tartalmazza. A címszavakhoz kapcsolódva jelennek meg a kiállítás egyes termei, míg egy másik, függőleges tengelyen haladva a történeti/levéltári kutatás dokumentumai (a *múlt*) és a terepmunkaadatok (*jelen*) hívhatók elő. Somogyfajsz múltja levéltári iratokon, térképeken, fotókon, újságcikkekben és helytörténeti munkák részleteiben, tematikus bontásban. Majd Somogyfajsz jelene, a terepkutatás dokumentumai: a tágabb környezetről, emberekről, eseményekről készített fekete-fehér és színes képek, filmek, szintén témák szerint csoportosítva. Végül a *jövő*, a táj és a természet védelme: a Somogy Természetvédelmi Egyesület internetes oldalai segítségével ismerhetjük meg a táj természeti kincseit, állat- és növényvilágát és az egyesület tevékenységét. A CD elrendezésében nagyon erősen érvényesül a tér-idő koordinátatengely, viszont (műfajából is adódóan) ez nem egyenlő a merev elválasztással, lehetőség van az idő és a tér, a helyek és a korok közötti folyamatos átjárásra.

De az idő-tér tengelyen túl talán érdekesebbnek tűnik az objektív és szubjektív tapasztalatok következetes egymásmellettsége: egyrészt a történeti adatoknak tulajdonított objektivitás, másrészt a kiválasztott történetek és interpretációk elismert szubjektivitása, illetve a két megközelítés folyamatos egymásra vetítése. És ebben a kontextusban (és nem oppozícióban!) válik érthetővé a kiállítás-katalógus első olvasásra talán kissé szubjektív beszédmódja és megközelítése, és így lesz a katalógus szövege a számtalan lehetséges olvasat közül az *egyik lehetséges olvasat*. Az objektív és szubjektív megközelítések és magyarázatok egymásmellettsége már a kiállítás képaláírásaiban is megjelent, hiszen a katalógusból kiemelt szubjektívebb részletek *dólt*, míg az objektívebb adatokat és történeteket elmondó szövegrészek álló szedésű részletei (mint a megdönthetetlen valóság?) három termen keresztül kísérték a történeteket. A különböző szövegrészek (elsősorban hangulat tekintetében) a látogatók számára is elválhattak egymástól, de a különbségtétel számomra csak a katalógus és a teljes dokumentáció átbogarászása után vált világossá.

A tér, az idő és a „lokalitás”

A belső-somogyi kutatás legfontosabb kérdésköre az (időhöz és térhez kötött) életvilágba írt társadalmi és kulturális változások vizsgálata, illetőleg ezek empirikus és történetyszerű megragadhatósága, interpretálása volt. Egy viszonylag pontosan meghatározható földrajzi területhez kapcsolódó emberi kapcsolat- és viszonyrendszerek bemutatása, tágabb társadalmi kontextusukkal, a tér történelme és a helyek története: a „lokalitás” képei.

A társadalom tér-idő változásaira koncentráló (elsősorban történeti) vizsgálatok a teret egyfajta archívumnak tekintették/tekintik, ahol a tér tulajdonképpen közvetítő a múlt és a kutató között. Ez a megközelítés viszont elsősorban és leginkább passzív, egyoldalú kapcsolatot mutat a társadalom és tere között, a formák és struktúrák számbavételére törekszik, és nem számol a tér *termelődésével* és *termelésével*, továbbá ennek a produktív folyamatnak az *egyediségével*.¹¹ A „lokalitás” fogalom használata viszont a társadalom és tere közötti dinamikusabb kapcsolat meglétére enged következtetni; és itt egészen pontosan a „lokalitás” fogalomnak arra az összetett fenomenológiai minőségére gondolok, amelyet Arjun Appadurai fogalmazott meg. Megközelítésében a *lokalitás* mint a társadalmi élet egyik aspektusa, az érzelmek struktúrája és egy pozicionált közösség ideológiája „mindenekelőtt *kapcsolatokat* és *kontextusokat*, és nem fokozatokat vagy térbeliséget jelent [...] melyet a társadalmi közvetlenség érzete, az interaktivitás technológiái, és a viszonylagossá vált kontextusok közötti kapcsolatsor hoz létre” (Appadurai 2001:3; kiemelés – F. Zs.). A *lokalitás* mint a társadalmi élet dimenziója nem egy transzcendens állandó, amittől társadalmaknak le lehet maradni vagy el lehet térni, hanem minden esetben (a megragadható) mindennapi gyakorlatban kialakuló (vagy tudatosan és kialakítható) entitás, amelynek történeti előzményei vannak, változó és lezáratlan (Appadurai 2001:27). Appadurai elmélete szerint a *lokalitás*teremtésben az etnográfiai kutatásnak is fontos szerepe volt/van, hiszen amit leírt/leír, egyben körül is határol, és kellő reflexivitás híján a „dokumentálni kívánt lokalizáció bűvkörében” a *lokalitást* mint területileg kötöttet és nem mint változó alakzatot jeleníti meg. Ennek a szempontnak a figyelembevételével az etnográfia újraértelmezése mellett érvel, a modernitás etnográfiája nevében. Ez egyrészt a fogalmak és a kategóriák újragondolását, a történelem helyett a praxis vizsgálatát jelenti, másrészt ezeknek a megváltozott helyzetre (modernitás) való alkalmazását.¹²

Talán túlzás nélkül mondható, hogy *A kastély, a falu és az erdő* című kiállítás alkotói egyrészt a *lokalitást* a fent vázolt társadalmi dimenzióban tekintik, másrésztől fogalmilag, módszertanilag és a praxis szintjén is újragondolják a *helytörténet* és a *helytörténeti kiállítás* kereteit. A megközelítés nem elsősorban (és kizárólagosan) kritikai, hanem leginkább kísérleti és formateremtő, amihez bizonyos fogalmak újragondolására, bevezetésére is szükség volt. Az elméleti megközelítés továbbgondolásához viszont elmaradhatatlan lesz a kutatás módszertani, elméleti eredményeit bemutató, társadalomtudományi megközelítésű elemző tanulmányok elkészítése és publikálása is.

A kutatási projekt viszont nem ért véget. A folytatásban (lásd Szijártó 2003) az empirikus adatgyűjtés mellett elsősorban a bemutatás keretei, formái és helyszíne változnak meg. Míg a 2002-es téli kiállítás egy pécsi galériában volt látható, addig a 2003 nyarára tervezett következő kiállításon a kutatás helyszíne(i) és a bemutatás helyszíne(i)

szervesen összekapcsolódnának.¹³ Ez a kis túlzással „helyszínre való kiállítás” viszont nem a *helyreállítással* és nem egy skanzennel egyenlő. Egy olyan időleges kiemelésről, dokumentálásról és bekeretezésről lenne szó, amelynek saját élete lehetne, vagy vissza-simulna, vagy *nyomot hagyva* maga után újra a földrajzi és társadalmi tér részévé válna. A tervezett folytatás még inkább mutatja azt a keretet, amelyben a *helytörténet* már mint új és más fogalom jelenik meg, ahol a *tér-történelem* és a *hely-történet(ek)* reflexívebbé teszik a társadalomtudományi kutatás és prezentáció határait, ami létrehozza a táj sajátos és újfajta olvasatát.

Vissza Holmeshoz

És mi köze ennek az egésznek Sherlock Holmeshoz? Egyrészt azért tűnt jó irodalmi példának Holmes nyomozati módszerének felidézése, mert a regénybeli angol úriember nemcsak a praxis, hanem az elméleti megfogalmazás tekintetében is törekszik arra, hogy folyamatosan meghatározza módszerének lényeges elemeit, és szemléletesen mutassa be az egészen apró történetekben és mozaikokban rejlő, nehezen észrevehető összefüggéseket. A nyomozás végeztével Holmes megtalálja a vizsgált eset megoldását, a szerző pedig (aki Doyle szerint Watson, Holmes hű barátja, segítője és krónikása) ugyanezeknek a részleteknek és mozaikoknak a kontextualizálásával megalkot egy, az olvasó számára lenyűgöző, izgalmas, érdekesítő és nem utolsósorban szellemes történetrendszert. Másrészt elgondolkodtatott Holmes *láthatatlan és észrevétlen* közötti különbségtétele is, ami mind a nyomozás, mind a kutatás során (hacsak ez a kettő nem ugyanaz?) az egyik legfontosabb distinkció. Amennyiben nemcsak a végső megoldás, hanem az *eleddig észrevétlenül maradt tények* és a *szembeötlő apróságok* láthatóvá tétele a legfontosabb szemléleti megfontolás, akkor ami addig láthatatlannak teteleződött, egyszerre észrevehetővé, felszínre hozhatóvá és megmutathatóvá is válik.

JEGYZETEK

1. A kiállítás 2002. november 26.–december 9. között a pécsi Közelítés Galériában volt megtekinthető, a PTE BTK Kommunikációs Tanszék szervezésében. Konceptió: Németh Annamária, Somlyódi Nóra és Szijártó Zsolt; látványterv és desing: Nagy Róbert; képaláírások és szövegek: Bódi Jenő, Egyed Zsuzsanna, Sárvári Zita, Tucsek Nikolett; zene: Kádár Anna; installáció: Kucsanda Edit; világitástervező: Hegedűs Róbert; web: Bódi Jenő. A kiállítást rendezte: Szijártó Zsolt.
2. A kézirat a kutatás folytatásához ad fogódzókat *Tér-történelem – hely-történet(ek)* címen.
3. „Ott van a kastély is, rögtön a falu központjában, a templom és az egykori kocsmá mellett, földrajzilag a falu felett, mintegy uralva a lenti világot. Aki a kastélyt birtokolja, az ellenőrzi a vidéket, szemmel tartja az utakon közlekedőket, a munkába igyekvő vagy éppen otthon unatkozó helybelieket. A kastélyban lakni – a horizontot kémlelni, a faluban lakni – a kastélyt figyelni.” (Szijártó 2002:10.)
4. A *Kakpuszta* című filmet Németh Annamária fényképezte, vágó Berta János és Kádár Anna. A *Kastély* című film Kádár Anna munkája.
5. A kiállítás Pinocchioja.

6. *Kakpuszta* című film (az adatokat lásd az 5. jegyzetben).
7. „Néhány évvel ezelőtt Afrikában és Indiában járt, hol oroszlánokra és tigrisekre vadászott; ebből a vadászati utazásából sok zsákmányt hozott haza, több tigris és oroszlánbőrt, bivaly és gazella szarvakat, és egy fiatal eleven tigrist is, mely a fajszi kastélyban szabadon járt. Később ez a tigris veszedelmessé kezdett válni, mire elküldötték a budapesti állatkertbe.” (Agyonlőtték Kund Bélát. Kaposvár 1894. április 8. 2–3. A teljes cikk megtalálható a kiállítás anyagát bemutató CD-n.)
8. Foucault megfogalmazásában: „Az archeológia számára a *mű nem jelentős* kategória [...] az archeológia nem kívánja rekonstruálni azt, amit az emberek *talán* gondoltak, akartak, megvalósítani kívántak, éreztek, vagy amire vágytak [...] Nem több és nem más, mint *újrairás*: más szóval a külsőlegesség fenntartott formájában szabályozott átalakítása annak, ami már megíratott. Ez nem az eredet titkához való visszatérés; ez a beszéd-tárgy módszeres leírása.” (Foucault 2001:179; kiemelés – F. Zs.) A módszer bemutatására Foucault két esettanulmányt készített (Foucault 1997; 1999), de a két könyv egyikénél sem mint *szerző*, hanem mint *bemutató* és mint *közvétező* pozicionálja önmagát.
9. A folyóirat 2002-ben indult újra. A tematikus számok kötetenként három különböző füzetből állnak, az elsőben tanulmányok, a másodikban recenziók vagy rövidebb ismertetések jelennek meg, a harmadik pedig egy, a választott témához kapcsolódó képes-szöveges összeállítás.
10. A CD webes formában megtekinthető a kommunikációs tanszék honlapján: www.maya.btk.pte.hu/sfajszt/.
11. Ehhez: „A tér tán termelődik? Bizony, és egyben termelő is: a térben olvasható egyidejű jelenségek olyan variációkat mutatnak fel, amelyek sem kronológiailag, sem földrajzilag nem esnek egybe. Éppen a jelenségek térbeli és időbeli kombinációjában kell megtalálni a rendszer azon képességét, hogy mindig olyan új tulajdonságokkal gazdagodik, amelyek azért váratlanok, mert a helyi kombinációs értékek eltérnek.” (Lepetit 2002:73.)
12. „Ez az újraértelmezés megóvhat bennünket attól, hogy könnyelműen alkalmazzunk egymással szembeállított trópusokat (akkor és most, előtte és utána, kicsi és nagy, körülhatárolt és körülhatárolhatatlan, szilárd és folyékony, forró és hideg), amelyek hallgatólagosan szembeállítják a *jelenlegi* és a *jelenről szóló* etnográfia a *múltbélivel* és a *múltról szólóval*.” (Appadurai 2001:8; kiemelés – F. Zs.). Vö. Appadurai (1998) *ethnoscape* fogalmával, amit a társadalom és a tér közötti kapcsolat 20. század végére jellemző felbomlási tendenciáira, új jellemzőire és leírására használ.
13. „[...] az időben végbement változásokat, átalakulásokat nem egy semleges kiállítási térben (egy klasszikus 'nem-helyen'), hanem magán a helyszínen, a vizsgált és – a szereplők, valamint a kutatók által – különböző jelentésekkel, értelmezésekkel ellátott téren mutatná be.” (Szijártó 2003:1.)

IRODALOM

APPADURAI, ARJUN

1998 Globale ethnische Räume. Bemerkungen und Fragen zur Entwicklung einer transnationale Anthropologie. In *Perspektiven der Weltgesellschaft*. Ulrich Beck, Hrsg. 11–40. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

2001 A lokalitás teremtése. *Regio: Kisebbség, Politika, Társadalom* 12(3):3–31.

DOYLE, SIR ARTHUR CONAN

2002 A boscombe-völgyi rejtély. In *Sherlock Holmes kalandjai*. 110–133. Budapest: Teuro.

FOUCAULT, MICHEL

1997 (Michel Foucault bemutatásában) Herculine Barbin, más néven Alexina B. Budapest: Józseveg Műhely.

1999 (Michel Foucault közzétételében) Én, Pierre Rivière, aki lemészároltam anyámat, húgomat és öcsémet. Egy XIX. századi szülőgyilkosság. Budapest: Józseveg Műhely.

2001 A tudás archeológiája. Budapest: Atlantisz.

LEPETIT, BERNARD

2002 Tér és történelem. *In* Tér és történelem. Előadások az Atelier-ben. Benda Gyula – Szekeres András, szerk. 65–75. Budapest: L'Harmattan. /Atelier füzetek, 4./

SZIJÁRTÓ ZSOLT

2002 A kastély, a falu és az erdő. A lokalitás képei Belső-Somogyban. Janus 9(3).

2003 Tér-történelem – hely-történet(ek). (Kézirat.)

www.maya.btk.pte.hu/sfajsz/